

Claes Fleming, räfstepolitiken och den samtida propagandan

Bland de ledande ämbetsmännen på 1680-talet är Claes Fleming en av dem som tilldrar sig ett särskilt intresse. Han var lantmarskalk på riksdagen 1680, då de första viktiga reduktionsbesluten under Karl XI:s regering tillkom, och stod sedan i fem år i spetsen för den 1680 tillsatta reduktionskommissionen, som verkställde både 1680 och 1682 års reduktionsbeslut. 1680 blev han också chef för likvidationskommissionen, som skulle likvidera kronans skulder före 1681. Efterhand övertog han dessutom ledningen av reduktionskollegium, kammarkollegium och statskontoret, så att han till slut kom att stå i spetsen för rikets hela finansförvaltning.

I forskningen och litteraturen har omdömet om Claes Flemings insats i reduktionen varit nästan enstämmigt. Han har framstått såsom en verklig anhängare till reduktionen, en man som hade stor del i besluten och som verkställde dem med en aldrig avtagande iver.

Anders Fryxell kallar i sina »Berättelser ur svenska historien» Fleming för den hemlige ledaren bakom 1680 års reduktion och framhåller, hur Fleming trädde fram, när det gällde att genomdriva åtgärder, för vilkas orättvisa de andra ledamöterna i reduktionskommissionen drog sig tillbaka.¹ F. F. Carlson påpekar i »Sveriges historia under Konungarne af Pfalziska huset», hur Fleming var den man som näst konungen starkast påtryckte denna del av hans regering dess utmärkande prägel.² I Svenskt

¹ A. FRYXELL, *Berättelser ur svenska historien* 20, s. 84.

² F. F. CARLSON, *Sveriges historia under Konungarne af Pfalziska huset* III, s. 255 ff.

biografiskt lexikon (Nya upplagan 1906) kallas Claes Fleming för »reduktionens förkämpe» och det framhålles, att han med fäderneärvda sympatier för reduktionen var mer än villig att befrämja konungens planer i detta avseende.³ Otto Sjögren säger i sitt arbete om Karl XI, att Claes Fleming var fast besluten att föra till seger det verk, för vilket fadern hade arbetat och fallit.⁴ Om också bara antydd kommer denna uppfattning till synes både i moderna uppslagsverk och populära översiktsverk.⁵

En närmare undersökning ger emellertid vid handen, att denna uppfattning om Claes Flemings roll i reduktionen i viktiga avseenden inte håller streck. Som lantmarskalk på 1680 års riksdag anslöt sig visserligen Fleming till de radikala förslagen om en reduktion av donationerna, men på vissa viktiga punkter synes han inte ha velat gå så långt som den Wachtmeisterska falangen.⁶ På 1682 års riksdag ställde han sig i rådet direkt kritisk till de ofrälse förslag om en utsträckt reduktion av donationsgodsen och anförde argument mot en sådan reduktion.⁷ Ännu mer anmärkningsvärt är Claes Flemings uppträdande i den betydelsefulla räfsten med köpegods, som kronan hade sålt mot ofruktbart, d.v.s. icke räntebärande kapital. Fleming lyckades på 1680 års riksdag bromsa denna reduktion, och när den likväl genomdrevs senare, sökte han på olika sätt begränsa omfattningen av den. Därvid gick han t.o.m. så långt, att han vid ett tillfälle direkt underlät att verkställa en befallning från Karl XI om att låta kammaren fullfölja en viktig sida av denna

³ Svenskt biografiskt lexikon, nya upplagan 1906 s. 340.

⁴ O. SJÖGREN, Karl den elfte och svenska folket på hans tid s. 290.

⁵ P. SÖRENSSON, Claes Fleming i Svensk uppslagsbok, andra upplagan; se även artikeln om Claes Fleming i Nordisk Familjebok. R. FAHRAEUS, Sveriges historia till våra dagar VIII, s. 162, 228 f.

⁶ Se nedan s. 182.

⁷ SU:s prot. 1682, 3/II, Sten. rådsprot. 1682, 3/II. F. F. CARLSON, Sveriges historia IV, s. 52. Carlson har observerat Flemings negativa syn på de ofrälse reduktionsförslag men låter den framstå som en isolerad företeelse i hans inställning.

räfst. Även när det gällde pantegodsen, följde han såsom chef för likvidationskommissionen en ganska moderat linje och valde gärna de alternativ, som blev förmånligare för pantegodsnehavarna.⁸

Om sålunda uppfattningen om Claes Fleming som den obönhörlige och långtgående reduktionsvännen på väsentliga punkter behöver revideras, frågar man sig, hur denna uppfattning uppkommit.

I detta sammanhang är det av intresse att ta upp till närmare granskning vissa berättande källor från själva reduktionstidevarvet. Uppmärksamheten riktas därvid i första hand på två grupper av källor, nämligen dels sändebudsrapporterna från Stockholm, dels de politiska stridsskrifterna. Det privata brev-materialet kommer däremot i skymundan, eftersom det från 1680- och 1690-talen endast finns ytterst få brev, vilka skulle kunna belysa de inrikespolitiska motsättningarna.

Då är frågan, vilken bild av Claes Fleming och hans roll i reduktionen som möter i sändebudsrapporterna. Det är därvid de danska depescherna, som i första hand ger upplysningar av värde. De danska sändebuden hade nämligen mera än andra länders representanter uppmärksamheten riktad på de inrikespolitiska händelserna och hade kanske också större förutsättningar att sätta sig in i vissa för Sverige karakteristiska ekonomiska och sociala drag. Under större delen av 1680-talet, från 1683 till 1690, var Christian Stockfleth dansk minister. I en rapport 1688, tre år efter Claes Flemings död, säger han att då »det store reduktionswärk i Sverrig bleff begynt, gjorde denne Claus Fleming sig derved saa necessaire, att han blef Skattmes-ter». Stockfleth talar samtidigt om »de mangfaldige persecutio-ner oc recherches, som han opfandt oc stillede udi wärk».⁹

⁸ O. LINDQVIST, Jakob Gyllenborg och reduktionen, s. 34 f., 38 f., 72 ff.; om pantegodsen s. 19 ff.

⁹ Stockfleth till Christian V 1688, 28/7; FRYXELL, Handlingar rörande Sverges Historia II, s. 395.

Dessa uttalanden bör sammanställas med andra uppgifter av Stockfleth under Claes Flemings livstid. Fleming, som avled sommaren 1685, hade insjuknat redan i början av samma år. Stockfleth följde med stort intresse Karl XI:s täta besök hos honom under hans sjukdom.¹⁰

Vid flera tillfällen ger sändebudet uttryck för sin åsikt, att Claes Fleming utarbetat nya reduktionsförslag. I januari 1685 säger han i ett brev, att Fleming gjort upp ett projekt på hur kronans hela skuld skulle kunna betalas på fyra år.¹¹ Längre fram på våren förklarar Stockfleth, att förmodligen låter Fleming sig inte ses igen utan att bringa med sig »nogen ny slags reduktion».¹² Några månader senare, i slutet av maj, återkommer Stockfleth till Claes Flemings »forslag oc paafund», som han kallar dem, som dock ännu inte skulle vara utarbetade.¹³ Senare, i september, talar Stockfleth om att åtskilliga nya reduktioner skulle vara på färde i enlighet med Claes Flemings efterlämnade förslag. Man visste inte vad de skulle gå ut på, men denna gång ansågs det främst vara prästerskapet, som kom att drabbas.¹⁴

Andra källor från denna tid ger emellertid inget stöd för uppgifterna att Claes Fleming under sin sista tid skulle ha haft sådana planer på nya reduktionsåtgärder. Efter hans död skedde så småningom vissa skärpningar, men de skedde på initiativ av andra ämbetsmän. I själva verket innebar dessa förändringar, att man frångick principer som Fleming själv hade följt och försvarat.¹⁵ Stockfleths uppgifter är likväl intressanta, då de tydligt förmedlar rykten och farhågor, som då var aktuella inom vissa kretsar i Stockholm.

¹⁰ Stockfleth till Christian V 1685, 24/1, 7/2, 11/3, 18/3, 21/3, 25/3, 16/5, 30/5. Gesandtskabsrelationer Sverige vol. B 94. T.K.U.A., DRA.

¹¹ Stockfleth till Christian V 1685, 21/1; FRYXELL, Handlingar II, s. 283.

¹² Stockfleth till Christian V 1685, 11/3; FRYXELL, Handlingar II, s. 287.

¹³ Stockfleth till Christian V 1685, 20/5; FRYXELL, Handlingar II, s. 298.

¹⁴ Stockfleth till Christian V 1685, 12/9; FRYXELL, Handlingar II, s. 309.

¹⁵ LINDQVIST, s. 85 ff.

I den här citerade rapporten från juli 1688 går Stockfleth också närmare in på en bestämd sida av reduktionen, nämligen räfstén med de gods, som kronan hade sålt mot fordringar i kopparkompanierna. Det är tydligt, att denna reduktionsåtgärd närmast aktualiserats för sändebudet genom den skärpning som på Gyllenborgs initiativ skedde i maj och juni samma år.¹⁶ Man lägger här först märke till att Stockfleth på en punkt ger en riktig upplysning om Claes Flemings så till vida, att han med rätta framhåller Flemings ovilja mot denna räfst, även om han sedan ger en felaktig framställning av Flemings roll i räfstén och dennas förlopp.¹⁷ Men här finns också en annan uppgift om förspelet till denna räfst. Claes Flemings insats kopplas nämligen samman med fadern Herman Flemings verksamhet vid tillkomsten av fjärdepartsräfstén. Som bekant hade Herman Fleming varit den främsta drivande kraften bakom 1655 års reduktionsbeslut. Nu heter det i sändebudets brev, att Claes Flemings fader lämnat efter sig handlingar och projekt, som gällde räfstén med kopparkompanierna. Handlingarna skulle han först ha lämnat till Karl X Gustaf. Efter dennes död skulle Claes Fleming ha återkrävt dem.¹⁸

Den uppgift som här möter om Herman Flemings efterlämnade reduktionsprojekt bör jämföras med vissa uttalanden i några av de politiska skrifterna från denna tid. En av de mera kända är de s.k. Bondeska Anekdoterna, som troligen tillkommit på 1680-talet. Det har inte lyckats att fastställa, vem som är författaren till denna skrift.¹⁹ Claes Flemings politiska roll tages i den inte upp till närmare behandling, vilket inte är så egendomligt med tanke på att de sista händelserna i skriften utspelas omkring 1676. Anekdoterna slutar för övrigt på ett så

¹⁶ LINDQVIST, s. 169 ff.

¹⁷ Se ovan s. 174 not 8.

¹⁸ Stockfleth till Christian V 1688, 28/7; FRYXELL, Handlingar II, s. 395.

¹⁹ I. WADÉN, Till frågan om författarskapet till de Bondeska anekdoterna, KFÅ 1951, s. 166 f.

abrupt sätt, att det är tydligt, att de endast bevarats till eftervärlden i ofullständigt skick. Men författaren går in på Herman Flemings verksamhet i samband med fjärdepartsråfsten. Det heter här om reduktionsbeslutet 1655, att »genom de förnämde herrarnas försiktighet» lyckades det för adeln att med »förlust av 1/4 salvera sig utur alla de nät och snaror dem då voro uppsatte och i konung Carl Gustafs skattull funnos förvarade, då han dog i Göteborg, och blev Herman Flemings fru efter stora böner och förböner av drottningen levererade».²⁰ Till skillnad från vad fallet var i Stockfleths brev har Herman Flemings planer här således inte inskränkts till att gälla en bestämd gods-kategori. Men annars återfinns samma uppgift om hur Herman Fleming lämnat efter sig reduktionsplaner, som efter att först ha hamnat hos Karl X Gustaf kommer tillbaka till familjen.

På ett intressant sätt har uppgiften om Herman Flemings reduktionsplaner ytterligare utvecklats i *Les Anecdotes de Suède*, den kanske mest bekanta stridsskriften från karolinska tiden. Den måste ha tillkommit tidigast på 1690-talet.²¹ Författaren är med all sannolikhet kanslirådet Johan Paulin Olivecrantz. Det nämnes här, hur Herman Fleming ständigt hade haft i sinnet att reducera donationerna, och det lämnas också en närmare upplysning om de anvisningar han skulle ha lämnat efter sig till sonen. De skulle nämligen ha innehållit en specifikation på de gods, som hade avsevärt från kronan.²²

I *An Account of Sweden*, som är tryckt i London 1694, har Herman Flemings efterlämnade projekt kommit att tillmätas en stor betydelse. De skulle nämligen ha satt Claes Fleming i stånd »to go through with the Reduction of the Crownlands».²³ An

²⁰ Bondeska Anecdoterna i Anteckningar om Bondesläkten av CARL TROLLE BONDE IX: 2 s. 11.

²¹ J. ROSÉN, Johan Gyllenstiernas program för 1680 års riksdag, *Scandia* 1944, s. 123.

²² *Les Anecdotes de Suède*, s. 133. Haag 1716. I fortsättningen citeras Haag-upplagan. Om specifikationen se vidare s. 187.

²³ *An Account of Sweden*, s. 100.

Account of Sweden har troligen författats av en engelsman, John Robinson, som under 1680-talet var legationspräst i Stockholm. Han togs även i anspråk för politiska och kommersiella förhandlingar, skickade rapporter om förhållandena i Stockholm och blev med tiden Englands resident och envoyé hos Karl XII.²⁴

Även i den s.k. Rålamb's deduktion spelar Herman Flemings reduktionsplaner en viktig roll. Uppgiften har här varierats såtillvida, att borgerskapets talman på 1680-talets första reduktionsriksdagar, borgmästaren Olof Thegner, införts som ett led mellan Herman och Claes Fleming. Herman Fleming säges nämligen ha instruerat Thegner »uti alla sina utarbetade förslag»; Thegner i sin tur skulle ha instruerat Claes Fleming. Med hjälp av andra »pousserade» dessa båda reduktionen av donationerna på 1680 och 1682 års riksdagar. Claes Fleming göres för övrigt ansvarig även för några andra reduktionsåtgärder mellan riksdagarna.²⁵

Det visar sig således, att det redan under karolinska tiden möter en utbredd uppfattning om Claes Fleming som en ivrig reduktionsvän, som gärna begagnade tillfällen till nya reduktionsåtgärder. En central plats i dessa uppgifter intar bilden av honom som fullföljaren av faderns efterlämnade planer i fråga om en reduktion. Det bör emellertid nämnas, att i det bevarade källmaterialet från denna tid kan något stöd inte påträffas för att några dylika projekt gått i arv till Claes Fleming.

För att förstå bakgrunden till de uppgifter om Herman och Claes Fleming, som här anförts, är det nödvändigt att beakta tendensen i de aktuella skrifterna och breven.

²⁴ Om författarskapet se J. ROSÉN, Det engelska anbudet om fredsmedling 1713, Lunds Universitets årsskrift 1947, s. 22 f. och R. M. HATTON, John Robinson and the Account of Sweden, Bulletin of the Institute of Historical Research 1955, s. 128 ff.

²⁵ Rålamb's deduktion, s. 435, s. 472, Säfstaholmssamlingen 75, RA. Deduktionen har tillskrivits Claes Rålamb, men frågan har inte ännu blivit föremål för någon närmare undersökning, se S. CLASON, Till reduktionens förhistoria, bilagor s. 55.

Vad beträffar de Bondeska Anekdoterna, har de en tydlig tendens mot reduktionen och andra räfster, som var riktade mot adeln.²⁶

Frågan om tendensen i *Les Anecdotes de Suède* är något mer komplicerad. Skriften riktar sig nämligen både mot envælde och mot vad man skulle kunna kalla herrevælde, d.v.s. en överflyttning av makten till högaristokratin.²⁷ Med denna tendens sammanhänger, att författaren har en viss förståelse för en moderat reduktion. Men både reduktionen och förmyndarräfsten ser han dock främst såsom led i Johan Gyllenstiernas planer på att göra monarkin impopulär. Gyllenstierna framställs nämligen som en särskilt farlig företrädare för herrevælde. Som lantmarskalk på riksdagen 1680 framstår sedan Claes Fleming som en villig verkställare av dessa planer.²⁸ Indirekt träffas han också av Olivecrantz' skarpa kritik av finansförvaltningen under enväldet, särskilt av likvidationskommissionen för dess obarmhärtiga hävdande av kronans intressen. Allt detta bildar bakgrunden till den ytterst mörka bilden av Claes Flemings personlighet; han tillerkännes inte någon positiv egenskap och betecknas som en man som icke åtnjöt någons aktning.²⁹ Det kan för övrigt noteras, att Olivecrantz redan 1682 privat uttalat sig kritiskt både om Claes Fleming och skötseln av finanserna.³⁰

Även Rålamb's deduktion utgör ett stort upplagt angrepp på enväldet och reduktionen, sådan denna utformades under 1680-talet. Spår av den antigyllenstiernska propagandan möter här också, och deduktionen förklarar att det var Gyllenstiernas program, som var det främsta upphovet till »verket» på 1680 års riksdag.³¹ Skriften betonar emellertid samtidigt, att både på

²⁶ WADÉN, KFA 1951, s. 166.

²⁷ Om tendensen i *Les Anecdotes* se ROSÉN, Scandia 1944, s. 124 ff.

²⁸ *Les Anecdotes de Suède*, s. 133.

²⁹ *Les Anecdotes de Suède*, s. 176 ff., s. 163, 131 f.

³⁰ P. Warwick 1682, 4/3, kopia, State Papers Foreign, Sweden 12, PRO. Olivecrantz till Kristina 1682, 25/2. Olivecrantz' samling E 4951, RA.

³¹ ROSÉN, Scandia 1944, s. 137 f.

1680 och 1682 års riksdagar drevs igenom »många saker som voro utom Johan Gyllenstiernas program».³² Därmed är det också naturligt, att andras insats i reduktionen framhålles, såsom vi sett i fråga om bl.a. Claes Fleming.

An Account of Sweden har visserligen inte karaktär av stridskrift på samma sätt som t.ex. *Les Anecdotes de Suède*, utan är till största delen en mindre tendentiöst hållen beskrivning av Sveriges politiska och ekonomiska tillstånd under Karl XI:s regering. Men det hindrar inte, att man även här spårar en negativ syn på reduktionen, vars ödeläggande verkningar i form av fattigdom och missnöje framhäves.³³

Men den påvisade tendensen märks inte endast i de politiska stridsskrifterna. Även de danska sändebudsrapporterna ger uttryck för en starkt negativ inställning till reduktionen och förmyndarräfsten. Dessa räfster ses helt ur de drabbade adelsläkternas synpunkt, och liksom i de politiska skrifterna påpekar sändebuden, hur rannsakingarna ruinerar adeln och hur missnöjet växer i landet.³⁴ Härjämte framhåller de, hur impopulär, ja hatad Claes Fleming var. När han dog, skulle hans bortgång ha väckt allmän lättnad och glädje.³⁵ Det är tydligt, att även när det gäller den personliga inställningen till Claes Fleming, får man räkna med att sändebuden stått i nära kontakt med de kretsar inom adeln, som var missnöjda med räfsterna och som fruktade Fleming som en farlig företrädare för dessa.³⁶

³² Rålamb's deduktion, s. 548, Säfstaholmssamlingen 75, RA.

³³ An Account of Sweden, s. 102 f.

³⁴ Se t.ex. M. Scheel till Christian V, 1680, 25/12, 1681, 19/1, 14/9, H. Meyer till Christian V 1682, 26/7; FRYXELL, Handlingar I, s. 429, 431, 466 f., II, s. 167.

³⁵ Stockfleth till Christian V, 1685, 24/6, 14/10; FRYXELL, Handlingar II, s. 302, 313.

³⁶ Ett annat belägg på den starka oviljan mot Claes Fleming vid tiden för hans död ger Catharina Ehrenstéens brev till dottern Margareta 1685, 14/10. Det talar om Flemings förslag att »fördärva andra med» dock utan att närmare rubricera dem. Det är betecknande att sambandet mellan Herman och Claes Fleming betonas även i detta brev. Kungl. rådninnan Ehrenstéens brev, kvartoserien 36: 1: P, Sjöholmsarkivet, RA. – Här förtjänas att nämnas ett exempel på

Vi ser således, att framställningarna om Claes Flemings reduktionsplaner och reduktionsvänlighet genomgående förekommer i rapporter och politiska skrifter med en starkt negativ syn på reduktionen och dess ledande män. Utom hans faders kända insats i reduktionens första skede finns det andra faktorer att peka på, när man skall förklara, hur den starkt tendentiösa bilden av Claes Fleming uppstått. Det är givet, att redan Claes Flemings framskjutna ställning i reduktionen, både som lantmarskalk och sedan som chef för reduktionsmyndigheterna, var ägnad att göra honom illa omtyckt bland dem som drabbades av godsindragningarna. Man får komma ihåg, att när Claes Fleming sökte moderera reduktionspolitiken skedde det på ett försiktigt sätt, som inte så lätt uppmärksammades utanför en trängre krets.³⁷ Det låg då närmare till hands för de missnöjda att fästa sig vid hur reduktionskommissionen under hans ledning nitiskt verkställde indragningen av godsens, sedan väl principerna och riktlinjerna hade fastslagits.

Men det finns även en annan faktor som man måste ta hänsyn till för att förstå, hur den här beskrivna uppfattningen om Claes Flemings roll i reduktionspolitiken uppkommit. I de samtida framställningarna om Fleming möter inte endast reduktionen utan också en annan av de stora omvälvningarna under denna tid – räfsten med Karl XI:s förmyndare. Det är därför nödvändigt att granska Claes Flemings roll i denna räfst och

en påfallande samstämmighet mellan en uppgift i en rapport från Stockfleth och i ett brev från kanslisten Jonas Lorin, som var i tjänst hos Magnus Gabriel De la Gardie. I ett brev till denne från Stockholm den 4 september uppger Lorin, att Karl XI först skulle ha önskat få riksmarskalken Johan Gabriel Stenbock till Flemings efterträdare, men att denne vägrat. I ett brev dagen därpå anför Stockfleth samma uppgift. J. Lorin till Magnus Gabriel De la Gardie 1685, De la Gardie 91: 1, De la Gardieska samlingen. LUB. Stockfleth till Christian V 1685, 5/9, FRYXELL, Handlingar II, s. 308.

³⁷ Bl.a. sökte han hävda sina åsikter genom personliga överläggningar med Karl XI. Se t.ex. LINDQVIST, s. 20.

jämföra hans ställningstagande med hans hållning i reduktionen.

Det var på 1675 års riksdag som Claes Fleming gjorde sin riksdagsdebut. Det var också på denna riksdag som man på allvar gjorde gällande, att förmyndarstyrelsen skulle ställas till ansvar för sin finansförvaltning. Det är därvid påfallande, att Claes Flemings första yttrande gällde just denna fråga. Så fort Jakob Fleming förde fram kravet på en räfst, instämde Claes Fleming omedelbart i hans begäran.³⁸ I fortsättningen var han en av dem som understödde och drev fram kraven på en sådan räfst.³⁹ Claes Fleming tillhörde också den grupp i sekreta utskottet, som biföll det första mycket skarpa förslaget till en skrivelse direkt till kungen om rådets ansvar; denna skrivelse kom dock att mildras något innan den avsändes.⁴⁰

Claes Fleming fick sedan det betydelsefulla uppdraget att vara ordförande i den kommission, som ständerna tillsatte för att granska styrelsen under omyndighetstiden. Han fullföljde också med nit sin uppgift. Den berättelse som undersökningskommissionen utarbetade under hans ledning röjer inte någon strävan att skona förmyndarregeringen. Man var tvärtom mycket sträng i sin syn på dess förvaltning.⁴¹

Sin linje fullföljde Fleming också på 1680 års riksdag. Man märker här en skillnad mellan hans uppträdande i förmyndarräfsten och reduktionen. I reduktionsfrågan var det först så småningom, som Claes Fleming accepterade den Wachtmeisterska falangens krav. Han bidrog visserligen till att de långtgående kraven drevs igenom men ville begränsa beslutet till att blott gälla grev- och friherrskapen, vilket Wachtmeister motsatte sig.⁴² I fråga om förmyndarräfsten tog Claes Fleming där emot från början parti för Hans Wachtmeisters förslag om att

³⁸ RAP 1675, 4/9, s. 39. F. F. CARLSON, Sveriges historia II, s. 343.

³⁹ RAP 1675, 11/9 s. 66, 16/9 s. 81, 17/9 s. 87, 22/9 s. 112 ff.

⁴⁰ RAP 1675, 17/9, s. 87.

⁴¹ O. VARENIUS, Räfsten med Karl XI:s förmyndare II, s. 131 ff.

⁴² RAP 1680, 26/10, s. 56 ff., 29/10, s. 66 ff., 30/10, s. 80 ff.

låta undersökningen om förmyndarstyrelsen följas av att de ansvariga ställdes till räkenskap.⁴³ Claes Fleming spelade sedan i intimt samarbete med Hans Wachtmeister en viktig roll i de följande överläggningarna, som ledde till att man beslöt inleda ett formligt domsförfarande mot förmyndarna.⁴⁴

Även efter 1680 års riksdag kom Claes Fleming att ta del i vissa åtgärder riktade mot den tidigare förmyndarstyrelsen. Så var fallet, när flertalet av de rådsherrar avlägsnades, som hade varit verksamma under Karl XI:s omyndighetstid. Hur viktig roll Fleming spelade i denna fråga är svårt att säga, men det är i varje fall säkert, att det var han som framhöll för rådsherrarna det lämpliga i att de lade in om avsked. Han fungerade sedan som kontaktman mellan kungen och rådet under de följande förhandlingarna.⁴⁵

Claes Flemings inställning till förmyndarstyrelsen framträder även på annat sätt. Sålunda kan man under hans tid som president i likvidationskommissionen urskilja en benägenhet hos honom att om möjligheter erbjöds gärna lägga ersättningskraven på förmyndarna och samtidigt skona dem som kommit i besittning av de kritiserade förmånerna.⁴⁶

En närmare jämförelse avslöjar således, att medan Claes Fleming vid reduktionen ställde sig tveksam till de viktigaste principbesluten, engagerade han sig från början helt, när det gällde att driva fram en räfst med förmyndarstyrelsen, och spelade en framträdande roll vid de grundläggande skedena av räfsten.

I detta sammanhang är det nödvändigt att erinra sig Herman Flemings politiska bana. Herman Fleming hade som bekant av Karl X Gustaf i dennes testamente placerats som riksskattmästare i förmyndarstyrelsen, men hade 1660 uteslutits ur denna av de kretsar inom adeln, som fruktade honom såsom reduktio-

⁴³ RAP 1680, 6/10 s. 6 ff., 12/10 s. 19 ff.

⁴⁴ RAP 1680, 13/10 s. 28 ff., 15/10 s. 35.

⁴⁵ Axel Wachtmeister till Bengt Oxenstierna den 3 april (årtalet står inte utsatt men måste vara 1682). Ericssbergsarkivet RA. F. F. CARLSON III, s. 344 f.

⁴⁶ LINDQVIST, s. 20 ff.

nens främste företrädare. Claes Flemings uppträdande i förmyndarräfstolen gör det verkligen berättigat att räkna med att hans faders politiska nederlag fått betydelse för hans inställning till förmyndarna. Att Claes Fleming verkligen kände sig engagerad av sin faders öde, framgår också direkt av hans egna uttalanden på 1682 års riksdag, då han tog del i debatten om ändringen av Karl X Gustafs testamente och därvid med kraft försvarade sin faders minne.⁴⁷ Han nöjde sig inte heller med detta. Samma dag som ständerna inlämnade sin skrivelse, där de fördömde ändringen av testamentet och de därvid fällda »förgrippliga» yttrandena om kungen, föreskrev Karl XI om åtal mot det tidigare riksrådet Claes Rålamb för dennes uttalanden 1660.⁴⁸ Åtalet låg helt i linje med Claes Flemings uttalande två dagar tidigare i rådet, där han ensam på ett försiktigt men tydligt sätt talat för att testamentsändringen krävde en rättslig efterräkning, varvid man kunde begränsa sig till Claes Rålamb. Något senare samma dag förklarade Karl XI dock för rådet, att han ville nöja sig med att det förgrippliga protokollet ströks och annullerades i en särskild skrivelse.⁴⁹ Tydligt har Claes Fleming utgjort en drivande kraft bakom beslutet om åtal mot Rålamb två dagar senare. Åtalet lades dock ned, sedan Rålamb inlämnat en böneskrift.

Här kan för övrigt också noteras de tecken på fientlighet hos Fleming mot De la Gardieska huset, vilka mötte Jonas Lorin i hans försök att försvara sin husbondes ekonomiska intressen.⁵⁰ Detta kan ses mot bakgrund av att Magnus De la Gardie hade varit en av motståndarna till Herman Fleming.

⁴⁷ F. F. CARLSON, Sveriges historia IV, s. 86 f.

⁴⁸ KM till E. Lovisin RR 1682, 15/12. Cit. i F. F. CARLSON IV, s. 89 f.

⁴⁹ Sten. rådsprot. 1682, 13/12, RA.

⁵⁰ Se t.ex. J. Lorin till Magnus Gabriel De la Gardie 1684, 30/4, 1685, 12/3, 10/4. Även så nitiska representanter för räfstepolitiken som Gyllenborg och Erik Lovisin bemötte Lorin betydligt vänligare än Fleming. Av ämbetsmännen var det också endast Fleming, som Lorin uttalade sig verkligen fientligt om. Lorin till De la Gardie 1685, 26/8. De la Gardie 91: 1, De la Gardieska samlingen, LUB.

Med hänsyn till Claes Flemings roll i förmyndarräfstén är det av betydelse att se i vad mån och på vilket sätt hans uppträdande i denna räfst kommit att sätta spår i de samtida framställningarna om honom. Inte minst är det av vikt att uppmärksamma sambandet mellan dessa uppgifter och uttalandena om hans förhållande till reduktionen.

En antydning om att man bland Claes Flemings motståndare gärna ville se honom som sin faders hämnare ger ett rykte kort efter hans död, förmedlat av Lorin: Fleming skulle på dödsbädden ha uttryckt sin glädje över att han fått »sin fars torter något revangere».⁵¹

Flemings bitterhet mot dem som avsatt hans fader har också satt spår i *Theatrum Europaeum*, det vid denna tid kanske omfångsrikaste kompilationsverket av nyhetsstoff från hela Europa. Det förut nämnda åtalet mot Claes Rålamb behandlas här, dock med vissa grova namnförändringar. Sålunda har Rålamb förväxlat med Gustav Bonde, som blev riksskattnästare i stället för Herman Fleming. Claes Fleming säges stå bakom åtalet. Han hade till sitt förfogande »ein schriftliches Bedenken über dieses Verfahren» (testamentsändringen), som hans fader hade utarbetat.⁵² Här möter alltså även i fråga om förmyndarräfstén en uppgift om att Herman Fleming lämnat efter sig skriftliga anvisningar till sonen.

Även i de danska rapporterna utgör Herman Flemings utslutande ur regeringen och hans hämndplaner ett viktigt led i bilden av Claes Fleming, ja bildar faktiskt utgångspunkten för uppgifterna om honom. Redan när dåvarande sändebudet Jens Juel under 1680 års riksdag talar om Claes Fleming, framhåller han både att Fleming var chef för den kommission, som tillsatts 1675 för att granska förmyndarregeringens styrelse, och att han

⁵¹ Lorin till De la Gardie 1685, 19/10. De la Gardie 91: 1. De la Gardieska samlingen, LUB.

⁵² *Theatrum Europaeum* XII, s. 457. Frankfurt am Main 1691. Om verket G. WOLF, Einführung in das Studium der neueren Geschichte, s. 308.

var son till reduktionsmannen Herman Fleming, som blev avsatt av ständerna.⁵³ Claes Flemings roll som kontaktman mellan kungen och rådet, när en del rådsherrar avskedades 1682, uppmärksammades också i rapporterna. I samband med diskussionerna om Karl X Gustafs testamente på riksdagen 1682 gick den danske ministern Magnus Scheel in på Claes Flemings fiendskap mot de familjer, som främst hade andel i att testamentet ändrades.⁵⁴ Åtgärderna mot de tidigare förmyndarna ägnas för övrigt ett stort utrymme i de danska sändebudsrapporterna.

Även i det förut nämnda brevet från 1688, där Stockfleth talar om projekten rörande kopparkompaniernas gods, ägnar denne stort utrymme åt uteslutandet av Herman Fleming ur förmyndarregeringen. Men här har uppgifterna om hämndplanerna ytterligare utvecklats. Det framhålls, att Herman Fleming hade gripits av hat till vissa familjer, sedan han utestängts ur regeringen, och – heter det vidare – han »mediterede oc observerede alt huad som kunde komme denem til last oc gravation» och instruerade sin son. Här möter alltså liksom i *Theatrum Europaeum*, fast utförligare, uppgiften att Herman Fleming lämnat efter sig anvisningar till sonen om hur han borde hämnas. Det är tydligt, att när sändebudet samtidigt uppehåller sig vid bakgrunden till Claes Flemings politiska bana och dennes inställning till räfstepolitiken, ser han som den avgörande faktorn faderns politiska nederlag, då Karl X Gustafs testamente ändrades. Det bör observeras, att uppgiften om att Claes Fleming begärde tillbaka papperen om kopparkompanierna av änkedrottningen i sändebudets rapport framstår som ett led i dessa hämndplaner.⁵⁵

Det är också av intresse att se, hur uppgifterna om Herman

⁵³ J. Juel till Christian V 1680, 29/9, 2/10; FRYXELL, Handlingar I, s. 403.

⁵⁴ M. Scheel till Christian V 1682, 8/3, 3/5, 16/12; FRYXELL, Handlingar II, s. 133, 145, 201.

⁵⁵ Stockfleth till Christian V, 1688, 28/7; FRYXELL, Handlingar II, s. 395.

Flemings reduktionsprojekt kopplats samman med förmyndar-räfsten i de politiska skrifterna från denna tid. Även *Les Anecdotes de Suède* uppger, att Herman Fleming lämnat efter sig anvisningar om hur man skulle komma åt förmyndarna. Dessa anvisningar har knutits nära samman med uppgifterna om godsavsöndringarna; de skulle ha överlämnats till sonen tillsammans i »un livre manuscrit».⁵⁶ Specifikationen av godsavsöndringarna bör ses med tanke på vad som strax förut sagts om Herman Flemings stora iver att reducera donationerna, men det är att märka att uppgiften i framställningen ingår som ett led i hans anvisningar till sonen om hur denne skulle kunna hämnas på förmyndarna och rådsherrarna genom att påvisa deras slösaktiga och dåliga styrelse. Det är faktiskt Herman Flemings politiska fall och hans hämndplaner som bildar utgångspunkten för framställningen av Claes Fleming och hans insats och som dominerar bilden. Sålunda säges det direkt, att det var Claes Flemings hämndlystnad som jämte önskan att förvärva kungens gunst och öka sin lycka gjorde att han »avec plaisir» verkställde allt som man befallde honom att göra (på 1680 års riksdag), »quoy qui en put arriver à la Noblesse».⁵⁷

Det låg emellertid nära till hands att låta Claes Flemings hämndlystnad utsträckas ytterligare, bl.a. med tanke på adelsståndets ställningstagande mot fadern 1660. Så skedde i Rålamb's deduktion. Även här sätter hämndmotivet sin prägel på bilden av Claes Fleming. Denne utpekades som den ansvarige för att frågan om testamentet togs upp 1682, och författaren argumenterar utförligt för att visa, hur Fleming på grund av sin faders fall behärskades av lust att hämnas på såväl »ridderskapet i gemen» som »några av dem in Specie».⁵⁸ Därigenom kom också Herman Flemings reduktionsanvisningar att bli ett medel till hämnd på såväl råd som ridderskap, något som också direkt

⁵⁶ *Les Anecdotes de Suède*, s. 133.

⁵⁷ *Les Anecdotes de Suède*, s. 133.

⁵⁸ Rålamb's deduktion s. 391, Säfstaholmssamlingen 75, RA.

framhålles i deduktionens här förut nämnda passus om Claes Flemings reduktionsinsats.⁵⁹ Dennes reduktionsiver framstår därmed ännu tydligare som en naturlig följd av faderns politiska misslyckande.

An Account of Sweden är visserligen ganska knapphändig på den här aktuella punkten, men också den nämner, att Herman Fleming blivit illa behandlad av förmyndarstyrelsen. Detta tages till utgångspunkt för påståendet, att han skulle ha lämnat sonen de anvisningar, som satte denne i stånd att genomföra reduktionen. Här har alltså hämndmotivet direkt kopplats samman med reduktionsanvisningarna.⁶⁰

Tendensen att smälta samman Claes Flemings hämndkänsla och reduktionsinsats har präglat även senare litteratur. Ett be-tecknande exempel ger en jämförelse mellan de tidigare upplagorna av *Les Anecdotes de Suède* och den svenska översättningen 1822. I de förra heter det, att Herman Fleming ingivit sonen ett starkt hat mot dem som hade regerat under Karl XI:s omyndighet;⁶¹ i den svenska översättningen talas det om »det dödliga hat till adeln», som Herman Fleming hade ingivit sonen.⁶²

Vi ser således i hur hög grad som Claes Flemings roll i förmyndarräfssten kommit att prägla skildringarna av honom i de samtida berättande källorna.⁶³ I vissa källor kan man direkt ur-

⁵⁹ Rålamb's deduktion s. 435.

⁶⁰ An Account of Sweden, s. 100.

⁶¹ *Les Anecdotes de Suède*, s. 132. Haag 1716. Samma uppgift möter i de tyska översättningarna *Geheime Nachrichten vom schwedischen Hofe* s. 138, Köln 1716, och *Historische Nachlese*, s. 138, Hamburg 1722.

⁶² Den svenska översättningen utgiven under namnet Sam. Pufendorfs *Anecdoter om Sverige*, s. 209. Stockholm 1822.

⁶³ Här kan också nämnas skriften *A letter to Sir J. Bankes*, som uppges författad av A. J. BENSON. Den ägnar Claes Flemings politiska insats endast kort utrymme och tar härvid fasta på just hans fientliga inställning till förmyndarna; han säges ha varit »under a necessity of ruining the Constitution as well as the old Ministers». *A letter . . .* s. 28. Se även den franska översättningen *Lettre au chevalier J. Bankes*, s. 49.

skilja, hur det är Claes Flemings uppträdande i förmyndarräfsten, som varit det primära för uppfattningen om honom. Det har legat nära till hands att inte göra någon skillnad mellan Claes Flemings inställning till de olika räfsterna utan låta honom framstå som en fruktad företrädare för räfstepolitiken överhuvudtaget. Tanken på hans faders politiska bana var en faktor, som kom att verka i denna riktning. Liksom man tillmätte Herman Flemings politiska nederlag den största betydelse för sonens uppträdande i förmyndarräfsten, låg det nära till hands att se dennes insats i reduktionen helt i ljuset av faderns roll som den drivande kraften bakom 1655 års reduktionsbeslut. Som vi sett både i sändebudsrapporterna, *Les Anecdotes de Suède*, Rålambs deduktion och i *An Account of Sweden* var steget härifrån inte långt till att närmast se Claes Flemings verksamhet i reduktionen som ett led i planerna på hämnd för behandlingen av fadern och att i viss mån smälta samman de båda leden. Det föll sig helt naturligt för dem som var missnöjda med politiken under enväldet att peka på personliga motiv bakom de impopulära åtgärderna. Att gränsen mellan de olika leden blev oklar, som vi här sett, berodde också på att det fanns en benägenhet i de aktuella källorna att suddas ut distinktionerna mellan de olika räfsterna.

Sålunda uppstod vad man skulle kunna kalla en propagandabild av Claes Fleming, som med vissa variationer återfinns i de viktigare berättande källorna från Karl XI:s tid. Det är denna starkt tendentiösa uppfattning, som går igen i de senare framställningarna om denna tid. I dessa har man inte heller gjort någon skillnad mellan Claes Flemings roll i förmyndarräfsten och i reduktionen, utan han har kommit att framstå som en förkämpe för en hård reduktions- och räfstepolitik överhuvudtaget.

Ola Lindqvist